

Поминувши інструктора й опинившись за кілька кроків від нього, жінка обернула голову, всміхнулася й помахала йому рукою. У мене стиснулося серце. І усмішка, і той жест належали двадцятирічній дівчині! Рука її звелася вгору з чарівливою легкістю. Здавалося, наче вона кинула в повітря барвистий м'яч, граючи з коханцем. Усмішка і жест були сповнені чару і зграбності, натомість обличчя і тіло вже їх не мали. То була привабливість жесту, що потонула в непривабливості тіла. Проте ця жінка, яка, либонь, усвідомлювала, що вже негарна, тієї миті забула про це. Якоюсь частиною душі ми всі живемо поза часом. Може, тільки виняткової миті усвідомлюємо наш вік, а здебільшого перебуваємо поза часом. Хоч як воно там було, але тієї миті, коли жінка обернулася й, усміхнувшись, помахала молодому інструкторові (той не втерпів і пирхнув від сміху), вона не пам'ятала про вік. Якась квінтесенція її приваби, що не залежала від часу, втілилася на мить у тому жесті й засліпила мене. Я невимовно розчулився. І тоді в моїй пам'яті зринуло слово «Аньєса». Аньєса. Я зроду не знав жодної жінки з таким найменням.

2

Лежу в ліжку й солодко дрімаю. О шостій годині, насилу виринувши зі сну, сягаю рукою до невеличкого радіоприймача коло узголів'я і натискаю кнопку. Ледве розрізняючи слова, слухаю ранкові новини і знову починаю дрімати, аж поки фрази диктора обертаються на марення. Це найкращий відтинок сну: завдяки тому радіо я тішуся пробудженням і дримотою, отим найчудеснішим розгойдуванням поміж явою і сном, який є для мене достатнім приводом не шкодувати,

що я прийшов на білий світ. Чи то мені воно сниться, чи я і справді перебуваю в опері й бачу двох акторів у лицарських латах, що співають про те, яка буде погода? Що ж це таке, чому вони не співають про кохання? Аж я здогадуюся, що це диктори, і вони вже не співають, а жартома перебивають один одного. «Буде спекотна днина, буде гаряче, буде гроза, — каже перший, а другий грайливо уриває його: — Ох, це неможливо!» Перший голос тим самим тоном відповідає: «Атож. Перепрошую, Бернаре. Але так воно і буде. Зберіться з духом». Бернар голосно сміється і каже: «Ох, це кара божя за наші гріхи». А перший голос йому: «А чого це, Бернаре, я повинен страждати за твої гріхи?» Бернар сміється ще голосніше, наче дає на здогад усім слухачам, про які саме гріхи їм ідеться, і я розумію його: всі ми у глибині душі бажаємо тільки одного: щоб усі нас мали за великих грішників! Щоб пороки наші були як ті зливи, як бурі, як урагани! Коли сьогодні французи повідкривають над головами парасольки, нехай згадають двозначний Бернарів сміх і позаздрять йому! Я перемикаю приймач на іншу станцію, сподіваючись знову задрімати під цікавіші образи. На тій станції жіночий голос каже, що буде спека, духота, гроза, і я радію, що в нас у Франції стільки радіостанцій і скрізь о тій самій порі кажуть про те саме. Хіба може людство бажати чогось ліпшого, ніж оце щасливе поєднання одноманіття і свободи? Я повертаюся до станції, де хизується своїми гріхами Бернар, та його вже там нема, натомість чоловічий голос на всі заставки вихваляє останню модель «рено»; я знову кручу регулятор, жіночий хор захоплюється розпродажем хутра, я повертаюся до Бернара, слухаю останні акорди гімну про «рено», потім слово бере і сам Бернар. Імітуючи мелодію, яка щойно відзвучала, він співучо каже нам, що допіру видали біографію Гемінгвея,

уже сто двадцять сьому, але цього разу дуже важливу, бо вона засвідчує, що за все своє життя Гемінгвей не сказав жодного слова правди. Він перебільшив кількість своїх фронткових поранень, удавав із себе великого звабника, хоча доведено, що в серпні 1944, а потім від липня 1959 року письменник був цілковитим імпотентом. «У це неможливо повірити, — каже сміхотливий голос, і Бернар грайливо відповідає: — А певно...» — і ось ми знову на оперній сцені, навіть імпотент Гемінгвей із нами, а дуже серйозний голос розповідає про судовий процес, який останніми тижнями збурих усю Францію: під час нескладної операції від невдалого знеболювання померла пацієнтка. Тож тепер організація з прав «споживачів», як прозиває вона всіх нас, на майбутнє пропонує знімати на плівку весь процес хірургічних утручань і зберігати ці відео в архівах. Як стверджує та «організація зі захисту прав споживачів», це єдиний спосіб гарантувати французіві, який помер в операційній, що за нього помститься правосуддя. Потім я знову засинаю.

Коли врешті прокидаюся, уже майже пів на дев'яту; мені спадає на думку Аньєса. Як і я оце, вона лежить у великому ліжку. Права половина ліжка порожня. Хто її чоловік? Либонь, він належить до тих людей, котрі вдосвіта в суботу виходять із дому. Тим-то вона сама, й ось вона солодко балансує поміж сном і пробудженням.

Потім встає. Перед нею височить на підставці телевізор. Вона кидає на нього сорочку, яка білим запиналом укриває екран. Уперше я бачу її голу, Аньєсу, героїню мого роману. Ось вона стоїть біля ліжка, невимовно гарна, і я не можу відвести від неї погляду. Урешті, наче відчувши це, вона біжить до сусідньої кімнати і вбирається.

Хто ж вона, ця Аньєса?

Як ото Єва постала з Адамового ребра, як Венера вродилася з морської піни, так і Аньєса постала з жесту шістдесятирічної пані, коли я побачив, як біля басейну вона прощально махнула рукою своєму тренерові з плавання, хоч її риси вже стираються у мене в пам'яті. Той порух збудив у мені незмірну і незрозумілу тугу, і ця туга породила героїню, яку я прозвав Аньєсою.

Але хіба людина, тим паче герой роману, це не унікальна і неповторна істота? Хіба ж може бути так, що жест, помічений в особи А, той жест, що становить одне ціле з нею, що характеризує її і виражає її своєрідний чар, є водночас і сутністю особи Б і всіх моїх марень про неї? Ось декотрі міркування щодо цього.

Якщо по нашій планеті пройшло приблизно вісімдесят мільярдів людей, то неможливо, щоб кожне з них мало свій неповторний репертуар жестів. Арифметично це навіть уявити важко. Немає сумніву, що на світі незрівнянно менше жестів, ніж індивідів. Це приводить нас до приголомшливого висновку: жест більш індивідуальний, ніж сам індивід. Можна висловити це як прислів'я: багато людей — мало жестів.

Я вже казав у першому розділі про пані в купальнику, що «якась квінтесенція її приваби, що не залежала від часу, втілилася на мить у тому жесті й засліпила мене». Авжеж, саме так я думав тоді, проте, виявляється, помилявся. Жест не втілив ніякої її квінтесенції, це та пані втілила в собі для мене привабу жесту. Адже порух не можна розглядати ні як властивість індивіда, ні як його витвір (ніхто не може витворити власний, самобутній і тільки йому притаманний жест), ні навіть як його знаряддя; навпаки, це жести користуються нами, це ми — їхнє знаряддя, ми їхні маріонетки, їхнє втілення.

Убравшись, Аньєса приготувалася вже виходити з дому. У передпокої вона зупинилася і прислухалася. Невиразний шум у сусідній кімнаті свідчив про те, що саме прокинулася її донька. Наче щоб уникнути зустрічі з нею, Аньєса наддала кроку і хутко покинула помешкання. Увійшовши в ліфт, вона натиснула кнопку першого поверху. Замість того щоб рушити з місця, ліфт конвульсивно засіпався, наче людина, яку спіткала хвороба святого Вітта. Ліфт не вперше вражав її своїми дивацтвами. То він підіймався, хоч їй треба було вниз, то відмовлявся відчиняти двері й тримав її у полоні з пів години. Видавалося, наче він хотів побалакати про щось із нею, наче своїми обмеженими засобами німої тварини йому кортіло сповістити їй щось нагальне. Аньєса вже не раз скаржилася на це доглядачці, але через те, що з іншими мешканцями ліфт поводився чемно, доглядачка вбачала у негараздах поміж ним і Аньєсою їхню приватну справу і не брала тих скарг до уваги. Аньєса мусила підійматися і спускатися пішки. Коли вона виходила з ліфта, він угамовувався і теж спускався вниз.

Субота була для неї найбільш стомливим днем. Її чоловік, Поль, виходив із дому ще до сьомої ранку й снідав зі своїм приятелем, а вона користувалася вільним днем, щоби залагодити цілу купу обов'язків, іще тяжчих за роботу в конторі: піти на пошту і пів години стояти в черзі; скупитися в супермаркеті, посваритися з продавчиною, згаяти час перед касою; зателефонувати сантехнікові й попросити прийти вчасно, щоб не чекати його цілісінький день удома. Поміж тими невідкладними справами вона примудрялася знайти часину для сауни, куди ніяк не могла піти на тижні, а ввечері брала до рук порохотяг і ганчірку, тому що прибиральниця, яка приходила по п'ятницях, дедалі дужче нехтувала тим обов'язком.

Але та субота відрізнялася від інших: то була п'ята річниця смерті її батька. В Аньєсиній голові зринув спогад: батько сидить, схилившись над купою подертих світлин, а її сестра кричить: «Нащо ти подер мамині фото?» Аньєса береться захищати батька, і сестри сваряться, охоплені раптовою ненавистю.

Ось вона сіла в своє авто, що стояло коло будинку.

3

Ліфт підняв її на горішній поверх новітньої будівлі, де розташувався клуб зі спортивною залою, басейном, невеличким басейником із підводним масажем, сауною і краєвидом Парижа. Гучномовці в роздягальні гриміли рок-музикою. Десять років тому, коли Аньєса щойно записалася до того клубу, людей у ньому було небагато й обстановка спокійна. Потім із року в рік той клуб поліпшувався: у ньому ставало дедалі більше скла, світла, штучних рослин, гучномовців, музики, а також чимраз більше відвідувачів, кількість яких подвоювалася, коли вони відбивалися у величезних дзеркалах, що дирекція вирішила вчепити їх на стінах спортивної зали.

Аньєса відчинила свою шафку і почала перевдягатися. Неподалік балакали дві жінки. М'яким, тягучим контральто одна скаржилася на чоловіка, який усе розкидав по підлозі: книжки, шкарпетки, навіть свою люльку й сірники. Друга, сопрано, торохтіла вдвічі швидше; французька звичка вимовляти останній склад на октаву вище перетворювала її мову на кудкудакання курки. «Ох, ти розчаровуєш мене! Ти засмучуєш мене. Це неможливо! Він не повинен так робити! Неможливо! Ти в себе вдома! Ти маєш право!» Перша, наче

роздираючись поміж подругою, авторитет якої вона визнавала, і чоловіком, якого кохала, меланхолійно пояснювала: «Ну що ти хочеш, він такий. Завжди таке робить. Ото завжди все розкидає». — «То нехай не робить! Ти вдома! Ти маєш право! Я такого б не витерпіла!»

Аньєса не брала участі в таких розмовах; вона ніколи не скаржилася на Поля, хоча знала, що це віддаляє її від інших жінок. Вона обернула голову на той писклявий голос: то була дуже молода дівчина зі світлим волоссям і янгольським личком.

«О ні, про це і мови не може бути! Ти маєш право! Не піддавайся!» — провадила янголиця, й Аньєса помітила, що та супроводжує свою балачку короткими і раптовими порухами голови зліва направо, зводячи під час цього плечі й брови догори, наче щоб показати свій подив і обурення, що хтось може нехтувати правами її подруги. Аньєса знала цей порух: точнісінько так сіпала головою її донька Брижіта.

Роздягнувшись, вона замкнула шафку і увійшла до обкладеної кахлями зали, де з одного боку була душова кімната, а з іншого — засклені двері сауни. Там, на дерев'яних полицях, тісно притулившись одна до одної, сиділи жінки. На декотрих були спеціальні пластикові майки, що утворювали довкола їхніх тіл (або ж частин тіл, довкола живота і заду) герметичну обслону, завдяки якій вони рясно пітніли, сподіваючись схуднути.

Аньєса вилізла на горішню полицю, де ще було місце. Притулилася спиною до стіни і заплющила очі. Музика сюди не долинала, але гомін жінок, які весь час балакали, звучав голосно. Увійшла якась молода особа і вже з порога заходилася всіма орудувати: звеліла посунутися, щоб запопасти місце біля печі, тоді вхопила відро і линула води на

плиту. Страшенно засичало, гаряча пара здійнялася до стелі, й жінка, яка сиділа коло Аньєси, затулила обличчя руками, скривившись від болю. Незнайомка помітила це й гукнула: «А я люблю, коли пара пече! Тоді відчуваєш, що ти в сауні!» — потім утиснулася поміж двома голими тілами й почала розповідати про телепередачу, яку бачила напередодні, де виступав славетний біолог, який нещодавно опублікував свої спогади. «Він просто неперевершений!» — сказала вона.

«Авжеж, — підтвердила якась жінка. — І такий скромний!»

Незнайомка глянула на неї. «Скромний? Хіба ви не второпали, що це страшенно гордовитий чоловік? Але гордість його мені подобається! Я обожнюю гордовитих людей!» І обернулася до Аньєси: «Ви вважаєте його гордим?»

Аньєса сказала, що не бачила тієї передачі; здавалося, та відповідь була виразом якоїсь незгоди, бо незнайомка твердо повторила, дивлячись їй просто у вічі: «Я терпіти не можу скромності! Скромні люди — лицеміри!»

Аньєса звела плечима, а молода незнайомка знай товкла своє: «У сауні треба, щоб г'аряче було. Я хочу, щоб на мені виступав циганський піт. А потім стати під холодний душ. Обожнюю холодний душ! Не розумію людей, які після сауни стають під гарячий душ. Удома я приймаю тільки холодний душ. Терпіти не можу гарячий душ».

Незабаром їй стало гаряче, тож, повторивши ще кілька разів, як вона ненавидить скромних людей, особа підвелася і вийшла зі сауни.

Якось у дитинстві, прогулюючись із батьком, Аньєса запитала, чи вірить він у Бога. Батько відказав: «Я вірю в комп'ютер Творця». Відповідь була така дивна, що дитина запам'ятала її. Не лише слово «комп'ютер» було чудернацьке для неї,

а й слово «Творець». Батько ніколи не казав «Бог», а тільки «Творець», наче хотів обмежити важливість Бога інженерною діяльністю. Комп'ютер Творця. Але як людина може спілкуватися із приладом? Вона запитала батька, чи молиться він. Батько відказав: «Це однаково, що молитися Едісонові, коли в тебе перегоріла лампа».

І Аньєса думає собі: Творець вставив у комп'ютер дискету з детальною програмою, а потім пішов собі. Створивши світ, Бог віддав його на поталу осиротілим людям, які, звертаючись до нього, потрапляють у порожнечу, де немає навіть відлуння, — що ж, ця ідея не нова. Але одне, коли тебе покинув Бог твоїх предків, і зовсім інше — коли покинув божистий винахідник космічного комп'ютера. Замість нього залишається програма, що неухильно діє за його відсутності, і ти вже нічого не можеш змінити. Комп'ютерна програма не означає, що майбутнє докладно розплановане, не означає, що «нагорі» все записане у книгу буття. Програма, наприклад, не передбачає, що 1815 року відбудеться битва під Ватерлоо, ні те, що французи зазнають у ній поразки; вона передбачає тільки те, що людина агресивна за своєю природою, що війна невід'ємна від неї й що технічний поступ робить її дедалі жорстокішою. З погляду Творця, усе інше не має значення, це просто гра варіацій і видозмін загальної програми, яка не має нічого спільного з провісницьким упередженням будучини, а визначає тільки межі можливостей, і в цих межах владарює випадковість.

Людина — це проект, про який можна сказати те саме. Ні Аньєса, ні Поль не були заплановані комп'ютером, там запланований був лише прототип — *людська істота*, і за її зразком з'явилася сила-силенна примірників, що були простими похідними первісної моделі й не вирізнялися якимись

індивідуальними ознаками. Як ото автомобілі, що спускаються з конвеєра заводу «Рено». Його онтологічну сутність треба шукати поза ним, в архівах конструкторського бюро. Одне авто від другого відрізняється лише серійним номером. Номером людської істоти є її обличчя, де поєднуються випадкові й неповторні риси. У цьому поєднанні не вирізняється ні душа, ні характер, ні те, що ми називаємо «я». Обличчя — це тільки номер людського примірника.

Аньєса згадала незнайому особу, яка хвалилася, що ненавидить гарячий душ. Вона прийшла, щоб заявити всім присутнім: 1) що вона любить пітніти; 2) що обожнює гордовитих людей; 3) що зневажає скромних людей; 4) що надає перевагу холодному душеві; 5) що терпіти не може гарячий душ. Цими п'ятьма штрихами вона змалювала свій автопортрет, п'ятьма пунктами означила своє «я» і показала все це присутнім. І показала не скромно (зрештою, вона заявила, що зневажає скромних людей), а у войовничій манері. Використовуючи емоційно забарвлені слова — «обожнюю», «зневажаю», «ненавиджу», — вона в такий спосіб ніби боронила оті п'ять штрихів свого портрета, п'ять пунктів свого визначення.

Цікаво, звідки походить така емоційність, думала собі Аньєса, а потім здогадалася: коли нас жбурнуло в цей світ такими, якими ми є, передовсім довелось ідентифікувати себе з цим жеребом, з цією випадковістю, яку організував божий комп'ютер: перестати дивуватися, що саме *оце* (те, що дивиться на нас із дзеркала) і є наше «я». Без певності в тому, що наше лице виражає наше «я», без цієї найпершої, засадничої ілюзії ми й не змогли б жити далі чи принаймні ставитися до життя серйозно. Проте не досить, щоб ми ідентифікували себе зі самими собою, треба було ідентифікувати